

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ ЛЬВДУВС
ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ
ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. В. СТЕФАНИКА

**ПОЄДНАННЯ
ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ТА
ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ
РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ
ВІДНОСИН**

*МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ*

м. Івано-Франківськ
2007

ББК 67.01+66.01
УДК 340.11:321.7
П-70

Посидання публічно-правових та приватно-правових механізмів регулювання господарських відносин: Матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (19-20 жовтня 2007 року, м. Івано-Франківськ). – м. Івано-Франківськ: ВОНР та РВД ПЮІ ЛьвДУВС, 2007. – 319 с.

У збірнику представлені матеріали учасників всеукраїнської науково-практичної конференції. Тези виступів присвячені проблемним питанням врегулювання господарських відносин, обґрунтуванню необхідності забезпечення оптимального і ефективного поєднання приватно-правових і публічно-правових засад регулювання. В них знайшла відображення гострота та актуальність наукових дискусій щодо різних аспектів теми.

Матеріали носять цінні рекомендації щодо вдосконалення наукових досліджень, нормативного регулювання та практики здійснення господарських та інших відносин.

Збірник розрахований на науковців, студентів, аспірантів, фахівців органів державного управління, а також всіх, хто цікавиться питаннями тлумачення та вдосконалення українського законодавства.

За загальною редакцією кандидата юридичних наук Соловія Я.І.

Друкується за рішенням Вченої ради Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ від 28.11.2007 року протокол №4

© Прикарпатський юридичний інститут ЛьвДУВС, 2007

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Вінник О. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського права
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Корпоративні права – відносно нова категорія майна у сфері господарювання, поява та зростання ролі якої зумовлена широким використанням господарських товариств (з якими, власне, і пов'язується в країнах розвинених ринкових відносин поняття корпоративних прав) та інших господарських організацій як корпоративного, так й унітарного типу.

Регулювання корпоративних відносин в різних актах законодавства, насамперед в Господарському кодексі України (ГК) [1] та Цивільному кодексі України (ЦК) [2] – досі злободенна тема з огляду на наявність в цих кодексах колізійних положень. Оскільки в межах однієї статті висвітлити всі пов'язані з цією проблемою питання доволі складно, доведеться обмежитися двома аспектами правового регулювання корпоративних відносин, а саме: щодо 1) співвідношення понять „корпоративні права” (ст. 167 ГК України) та „участь в товаристві” (ст. 100 ЦК України); 2) зловживання корпоративними правами в контексті ст. 126 ГК.

Визначення поняття корпоративних прав містяться в різних нормативно-правових актах. Відповідно до ГК України корпоративні права – це особлива категорія майна зі специфічним правовим режимом, який, на жаль, в ГК більш-менш ґрунтовно визначено лише щодо корпоративних прав держави (гл. 18). В ч. 1 ст. 167 ГК закріплено положення, згідно з яким *корпоративні права* – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та її установчим документом.

Постанова Кабінету Міністрів України від 4.06.2007 р. № 795.

10. Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення та напрямів використання: Постанова Кабінету Міністрів України, від 17.05.2002 р. - №659
11. Река В. Правовий статус та порядок фінансування МВС України // Право України. – 2007. - №5. – С.64 – 68.

Саракун І. Б.

науковий співробітник

НДІ приватного права і підприємництва АПрН України

ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМ ПРАВОМ

Метою створення та діяльності підприємницьких товариств є насамперед одержання прибутку від своєї діяльності. Якщо йдеться про акціонерні товариства, які об'єднують велику кількість осіб на основі значних для них інтересів – майнових, то важко обійтися без порушення положень, встановлених у законі чи корпоративних нормах, тим більше окремих питань, які залишаються поза межами належної регламентації. Такі порушення і можуть кваліфікуватися в окремих випадках як зловживання корпоративними правами.

Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом (ч. 6 ст. 13 ЦК). Подібна норма була відсутня у ЦК УРСР, отже, за певних умов її можна вважати новелою у ЦК України [1]. Однак теоретичні засади застосування поняття „зловживання правом” були розроблені юридичною наукою ще за радянських часів.

Більшість авторів розглядає зловживання правом як особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється уповноваженою особою при здійсненні права, що їй належить, пов'язаному з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного цій особі загального типу поведінки [2, с.391].

Найбільш повний огляд думок з цього приводу наведено у фундаментальній праці В.П. Грибанова „Осуществление и защита гражданских прав”. Вказане поняття також досліджувалося і в роботах

тих класиків російської цивілістики, як І.А. Покровський, О.С. Йоффе, М.М. Агарков, Є.А. Суханов, М.Й. Бару, С.Н. Братусь та ін.

У судовій практиці здебільшого йдеться про ситуації, коли певні права учасника спору закріплені у законі, договорі, статуті юридичної особи тощо, але суд забороняє користуватися цими правами у той чи інший спосіб. Тривалий час сама можливість такого підходу була предметом численних дискусій. Так, М.М. Агарков вважав, що той, хто користується своїм правом (якщо воно у нього дійсно є), нікому не заподіює шкоди [3, с.429]. М.Й. Бару вважав, що зловживання правом завжди зовні спирається на суб'єктивне право і формально не суперечить об'єктивному праву [4].

На думку В.М. Коссака, зловживання правом означає, що уповноважена особа допускає недозволене використання свого права, порушує міру і вид поведінки, визначені законом, посилаючись при цьому на формально належне їй суб'єктивне право [5, с.226].

М.О. Стефанчук визначає зловживання правом як поведінку, з наміром завдати шкоди (шкани) та „без наміру такого завдання”, при цьому шкана характеризується умисною формою вини щодо заподіяння шкоди іншій особі, а зловживання „без наміру” – виною у формі необережності [6, с.13].

Загалом у сучасній юридичній літературі, в якій досліджується проблема „зловживання правом”, не тільки не зменшується кількість спірних моментів, а, навпаки, висуваються нові рішення, які потребують осмислення і аналізу. Наслідком вивчення наукових робіт, в яких тією чи іншою мірою досліджуються окремі аспекти зловживання правом, став висновок про те, що, незважаючи на відсутність чіткого визначення основної суті цього правового явища, все-таки ведуться активні спроби щодо виділення конкретних форм зловживання правом.

Для того, щоб не вдаватись до розгляду численних теорій та форм зазначеної конструкції, вважаємо, що однією з найбільш поширених та проблематичних в корпоративних відносинах можна вважати шкану. Це дії власника суб'єктивного права, які здійснюються з єдиним наміром причинити шкоду іншій особі. При цьому шкода в даному випадку повинна розумітися в найширшому розумінні і включати в себе не тільки прямі майнові втрати, але і всі інші негативні наслідки (наприклад, неможливість реалізації корпоративних прав), які можуть виникнути внаслідок зловживання правами, належним учасникам. У нашому випадку це якраз і буде

визначальним критерієм при кваліфікації зазначеного правопорушення як зловживання правом. Вказана форма знайшла своє втілення у ч. 3 ст. 13 ЦК.

Слід відзначити, що не тільки шкідливими діями суб'єкта, але і його бездіянням можна заподіяти істотну шкоду. Так, наприклад, коли акціонер-держатель значного пакету акцій, без голосу якого неможливим є прийняття жодного рішення, відмовляється голосувати (бездіяльність) спеціально для того, щоб не було прийнято важливого рішення і цим прагне завдати шкоди зацікавленим особам, то таку поведінку слід кваліфікувати як шикану, за яку і повинен відповідати зазначений акціонер. При цьому слід враховувати, що запропонований нами підхід, як і інші, не може бути безспірним, але він широко застосовується у корпоративних правовідносинах.

Отже, зловживання завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права учасником. Воно може відбуватися як шляхом дій, так і шляхом утримання від їх вчинення.

Зазвичай у юридичній літературі виділяють два основні види зловживання правом: зловживання, що є дією, яка вчиняється виключно з метою завдати шкоди іншій особі (шикана); зловживання правом, що не має прямої мети завдати шкоди іншій особі, але об'єктивно такої шкоди завдає.

Судова практика виходить з того, що склад зловживання правом першого виду не може бути чітко визначений у законі. Простіше кажучи, йдеться про відсутність у законодавстві спеціальних норм, які забороняли б подібні дії. Саме через це виникає необхідність у застосуванні загального поняття зловживання правом. У літературі з цього приводу наводяться приклади переважно побутового характеру, як-от викопування власником земельної ділянки колодязя з єдиною метою відвести воду у сусіда тощо. Між тим судова практика свідчить про відсутність прикладів зловживання правом цього виду в підприємницькій діяльності через наявність тут головної, визначальної мети – отримання прибутку [7, с.146-148].

Вже традиційним стало те, що міноритарні учасники практично позбавлені можливості впливати на діяльність товариства, а іноді й отримувати прибуток від такої діяльності. При цьому учасники-мажоритарії досить часто використовують свої права у власних інтересах, навіть тоді, коли такі інтереси суперечать потребам міноритаріїв. При існуванні правила „одна акція – один голос”, акціонери з пакетом менш як 10 % акцій не мають реальних важелів управління товариством. Вони не можуть розраховувати на

представництво, а отже, представлення своїх інтересів у наглядовому і виконавчому органах товариства. Це дозволяє мажоритарним акціонерам спрямовувати діяльність АТ у вигідному їм напрямку, наприклад, затягувати або зривати проведення загальних зборів з метою досягнути відсутності деяких дрібних акціонерів при вирішенні питання: силою належних їм голосів мажоритарії можуть прийняти рішення про невиплату дивідендів і т. ін. Тому цілком очевидним є те, що такі дії підпадають під поняття зловживання правом.

Слід підтримати думку В.П. Грибанова про те, що проблема зловживання правами тісно пов'язана з необхідністю вирішення питання про межі здійснення права. Якщо підходити до здійснення суб'єктивного права як до категорії, що пов'язана з певними правовими межами і обмеженнями, то мажоритарій, використовуючи своє право, повинен робити це з урахуванням інтересів товариства і його учасників та дотримуватися такого балансу. У протилежному випадку, як зазначають аналітики, небажання мажоритарних акціонерів захищати свої позиції і послаблювати вплив призвело до того, що бути міноритарним акціонером нині не вигідно. Це, у свою чергу, пов'язано з відсутністю попиту на незначні пакети акцій товариства і зниженням рівня портфельних інвестицій. Основною ж проблемою залишається те, що довести наявність у діях значних акціонерів зловживання правом практично неможливо. Саме тому подібні прояви відносять до категорії „безкарного зловживання правом”.

У практичній діяльності суддів здійснити кваліфікацію правопорушення як зловживання правом досить складно. Цього не дозволяють їм зробити скоріш за все не інтелектуальні здібності, а відсутність єдиного теоретичного підходу до зазначеного поняття. У сфері корпоративних відносин як зловживання правом розглядається перетворення ТОВ у ЗАТ з єдиною метою – позбавити учасника ТОВ, що виходить, права на отримання частини майна цього ТОВ (ст. 54 Закону „Про господарські товариства”). Так само можна розглядати і технології, згідно з якими працівників АТ умовляють передати пакети своїх акцій до статутного фонду ТОВ або ЗАТ, що фактично є їх відчуженням і унеможливорює наступне вільне розпорядження працівниками своїми акціями.

Відомим є також конфлікт, який виник між американською компанією Cargo Investments LLC і ЗАТ „Металургбуд”, коли на вимогу інвестора ЗАТ перетворили у ТОВ. Вклавши відносно незначну суму, інвестор через тиждень подав заяву про вихід з щойно створеного ТОВ, що давало йому право на значно більшу за вартістю

частку всього майна ТОВ (ст. 54 Закону „Про господарські товариства”). Зрозуміло, що при виході із ЗАТ у кращому випадку була б компенсована вартість лише акцій. Це також можна розглядати як зловживання своїм суб'єктивним правом.

Взагалі існує ціла категорія судових справ, у яких розглядається ситуація, коли за допомогою різноманітних реорганізацій АТ як підприємства намагаються або позбавити інших акціонерів своїх акцій, або ж отримати майнові преференції. Цілком очевидно, що з огляду на усталену практику з питань реорганізації, сучасні автори вже віднесли порушення права на проведення реорганізації до однієї з форм зловживання правом і називають її недобросовісною за умови, якщо вона має ознаки недобросовісності [8, с.103].

Серед таких ознак В.М.Кравчук виділяє: ухилення від виконання зобов'язань і ускладнення їх виконання [9, с.716].

На наш погляд, основні ускладнення, які виникають у правозастосовчій практиці, пов'язані з тим, що кваліфікація того чи іншого випадку використання права на шкоду іншим особам проводиться на підставі суб'єктивної оцінки суддів і процес доказування таких випадків є досить непростим. Більше того, виходячи з чисто формальної точки зору, ті, хто „зловживає” при здійсненні корпоративних прав, досить часто виявляються правими.

З наведеного виникає принципове питання: а чи існують якісь певні критерії, за якими можна відокремити зловживання правом від дій, що такими не є? Ми поділяємо думку тих авторів, які вважають, що у суді треба з'ясувати передусім економічне підґрунтя дій, які позивач визначає як зловживання правом. Так, коли реорганізація здійснюється з метою отримання додаткових інвестицій і вони фактично надані на тривалий строк, то про зловживання правом не йдеться. Подібне можливе, наприклад, у ситуації, коли інвестор згоден здійснити інвестицію лише у товариства певних організаційно-правових форм. Так само слід підходити до ситуації, коли здійснюється додаткова емісія акцій, у результаті якої „розмиваються” пакети акцій окремих акціонерів. Втім, практика свідчить, що досить часто представник АТ-відповідача у такій справі заявляє, що йому зовсім нічого не відомо про те, навіщо загальні збори прийняли рішення про додаткову емісію, але це відомо власнику контрольного пакета акцій. С. Теньков вважає, що це серйозний аргумент на користь наявності зловживання правом, особливо за умови, коли постраждалі акціонери наводять переконливі аргументи з цього приводу [10].

На сьогоднішній день судова практика, пов'язана із кваліфікацією діяння (бездії) як зловживання правом, ще тільки формується. Причинами цього є, мабуть, відсутність загальноприйнятого критерію для кваліфікації дій учасників цивільних правовідносин як зловживання правом і те, що запропоновані в теорії критерії такої кваліфікації не можуть бути визнані вдалимими.

Щодо зловживань у корпоративному праві, то тут гостро стоїть проблема законодавчого регулювання (необхідність прийняття нових законів, зокрема „Про акціонерні товариства”, „Про товариства з обмеженою відповідальністю”, які вже давно існують у багатьох країнах континентального права) і встановлення механізму захисту прав учасників корпоративних правовідносин, які б передбачали відповідальність за конкретні види порушень прав інших учасників.

Отже, під зловживанням суб'єктивним корпоративним правом ми розуміємо поведінку учасника корпоративних відносин, внаслідок якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин (шикана). Зловживання останнім завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Проте права суб'єктів зазначених відносин можуть порушуватися і внаслідок бездіяльності учасника (засновника). Окрім того, під зловживанням ми також розуміємо і особливий вид правомірної поведінки суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс УРСР від 18.07.63 р. // zakon1.rada.gov.ua
2. Гражданское право: Учебник / Под ред. Е.А.Суханова. – М.: БЕК, 2003. – Т.1.
3. Агарков М.М. Проблемы злоупотребления правом в советском гражданском праве „Известия АН СССР”. – №6.
4. Бару М.М. О статье 1 Гражданского кодекса // Советское государство и право. – 1958. – №12.
5. Цивільне право України: Підручник / За ред. О.В.Дзери і Н.С.Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн.1.
6. Стефанчук М. Зловживання правом як новела цивільного законодавства // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №4.
7. Мельник А. Проблема злоупотребления правом в корпоративных конфликтах // Юридическая практика №19 (385) – 10.05.05 г.
8. Степанов Д.И. Правопреемство при реорганизации в форме выделения // Вестник Высшего арбитражного суда РФ. –